

Науменко Ю. О.,

*слідчий з особливо важливих справ першого слідчого відділу
слідчого управління прокуратури Дніпропетровської області,
здобувач кафедри адміністративного і кримінального права
Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара*

ЕВОЛЮЦІЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ, ЩО РЕГУЛЮЮТЬ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

EVOLUTION OF CRIMINAL LAW WHICH GOVERNS CRIMINAL RESPONSIBILITY IN THE SPHERE OF SERVICE ACTIVITY

У статті визначаються основні дорядянські етапи розвитку кримінально-правових норм, що встановлюють відповідальність за вчинення службових злочинів: від часів давньоруської держави до Російської імперії.

Ключові слова: службові злочини, розвиток кримінально-правових норм.

В статье определяются основные досоветские этапы развития уголовно-правовых норм, устанавливающих ответственность за совершение должностных преступлений: со времен древнерусского государства до Российской империи.

Ключевые слова: служебные преступления, развитие уголовно-правовых норм.

The article identifies the main stages of development of pre-Soviet criminal law, establishing liability for committing official crimes: from the times of the ancient Russian state till the times of Russian Empire.

Key words: official crime, development of criminal law.

У сучасній Україні злочини проти встановленого порядку несення служби на державних, громадських і цивільних посадах є найбільш складним, розгалуженим, але разом із тим не дуже ефективним інститутом кримінального законодавства.

Для того, щоб сформулювати поняття, визначити етимологію та правову природу службової злочинності, необхідно звернутися до історичного генезису кримінально-правових норм, що регулюють питання відповідальності за скоєння службових злочинів.

Історико-правовий аналіз пам'яток вітчизняного права проводили такі вчені, як С.В. Юшков, П.П. Музиченко, І.Я. Терлюк, Д.І. Яворницький, А.А. Скальковский, О.Ф. Кістяківський, Ю.Д. Филипов, Н.С. Таганцев.

Метою статті є розкриття етапів розвитку кримінально-правових актів, які встановлювали відповідальність за службові злочини на українських землях до початку радянського періоду.

Відомо, що давньоруська держава Київська Русь, яка була утворена скандинавськими завойовниками, проіснувала з 882 р. по 1240 р. На початковому етапі існування вона була варварською державою, в якій застосовувалась переважно військова демократія і суворе звичаєве право характерне для постійних військових походів [1, с. 1-40]. Джерелом права Русі IX-X століть були договори з Візантією, князівські устави та грамоти, а єдиного зводу законів для усіх князівств ще не існувало.

Першим, не усним (не звичаєвим) джерелом кримінального права, яке збереглося до наших часів є Руська Правда – звід давньоруських законів, які регулювали кримінально-правові, цивільно-правові відносини, відносини у сфері податків і зборів, обов'язкових платежів. Сама Руська Правда запози-

чила свої норми із римського права, яке було дещо трансформоване у Візантійській імперії.

Як відомо, Руська Правда дійшла до нас у великому (понад сто) кількості списків, які сильно відрізняються за своїм складом один від одного [1, с. 9]. Якщо дослідити текст пам'ятника, то стає зрозумілим наскільки динамічно розвивалося давньоруське суспільство, особливо із прийняттям християнства, що безумовно вплинуло на розвиток кримінально-правових норм, і в більшості випадків лібералізувало законодавство.

Точної дати написання та видання Руської Правди вченими не визначено, але більшість науковців, називають 1016 рік. Зміни у Руську Правду вносилися аж до монгольського нашестя 1240 року. Тобто, більше ніж двісті років давньоруське суспільство керувалося саме цим законом.

Система управління Київської Русі була десятиковою (складалась із тисяцьких, соцьких, десяцьких), а згодом змінилась палатно-вотчинною системою, коли функції управління державою та князівськими помістями були змішані.

Так, на місцевому рівні (за межами Київської землі), поряд з удільними князями князівська адміністрація встановлювала також посади спеціальних представників центральної влади – намісників і волостелів, а в містах – посадників, а також інших службових осіб – тіунів, вірників, мечників та отроків [2, с. 1-15].

Ці особи отримували від населення «корм» (продуктами, а також сіном та вівсом для їхніх коней) як винагороду за здійснення управлінських функцій. Така система отримала назву «годування». Згадані представники вважались «княжими слугами» (від цього терміна й пішло слово «служба») і, як правило,

концентрували у своїх руках управління в усіх основних сферах – господарській, військовій і судовій.

Отже, намісники фактично перетворювались на найвпливовіших посадових осіб на відповідній території. Така ситуація приводила до численних зловживань, проте за відсутності реального контролю за місцевою владою та слабкої фінансової системи даних про такі порушення не збереглося. Однак зрозуміло, що система годувань давала аж надто високу самостійність управлінському апарату й часто була предметом зловживань. Таким чином, під час посилення князівської влади на землях Північно-Західної Русі у XV столітті та поступової розбудови Московської держави цей інститут спочатку обмежується (встановлення строків, чіткого розміру податків і кормів тощо), а згодом, в середині XVIII століття, зовсім відмирає та забороняється [3, с. 254–257].

Тобто в Київській Русі таке кримінально-правове поняття, як підкуп чи хабар, взагалі не існувало, а було місцевим звичаєм, який згодом закріпився на законодавчому рівні та проіснував сім століть. Традиційне хабарництво, яке існувало у прямій, закріпленій на законодавчому рівні, формі, досить довгий час впливало на українське суспільство, значно сповільнивши його розвиток.

Внаслідок раннього несталого розвитку державного апарату Київської Русі в текстах Руської Правди спеціального суб'єкта злочину у вигляді посадовця княжого, боярського, купецького двору, військовослужбовця немає. Суб'єкт злочину був загальним: фізична особа без установленого віку кримінальної відповідальності.

Об'єктами посягання злочину були особа й майно. Об'єктивна сторона злочину поділялася на дві стадії: замах на злочин (наприклад, покаранню підлягала особа, яка погрозувала мечем, хоча і не вдарила) і закінчений злочин. Закон знав поняття співучасті й вимагав покарання усіх винних у злочині.

Суб'єктивна сторона містила умисел і необережність.

Найпоширенішим видом злочинів були злочини проти особи та майна, крім цього, існувала відповідальність за злочини проти релігії та церкви (відповідно церковних уставів), проти сім'ї та моралі, проти встановленого порядку управління (князівської влади) [4, с. 8–9].

Виникає слушне питання: а чи існувала взагалі в Київській Русі відповідальність за вчинення злочинів проти інтересів служби та службової діяльності? В.Є. Лоба та С.М. Малахов, аналізуючи кримінально-правові аспекти Руської Правди, виділяють дві групи злочинів, які мають стосунок до публічної служби: злочини проти князівського правосуддя (такі, як неповернення боргу, приховування крадених речей, холопів) та злочини проти порядку управління (такі, як повстання, бунт). Ці різновиди злочинів установлюють відповідальність за посягання на чинний у суспільстві порядок здійснення публічної влади. Таким чином, у часи зародження української державності одним із першочергових завдань суспільства були охорона й захист публічних

службових відносин. Це прослідковується в більших кримінально-правових гарантіях захисту для «княжих людей» порівняно з іншими вільними людьми [3, с. 254–257].

Г.В. Перепелиця водночас зазначає, що відсутність норм про відповідальність зовсім не свідчить про відсутність певних порушень з боку осіб, котрі здійснювали публічні функції. Такі порушення, на думку автора, існували в зародковому стані та являли собою зловживання публічною владою [6, с. 404–408]. З думкою автора можна погодитись, оскільки більшість рішень про покарання щодо суб'єктів таких посадових зловживань приймав особисто князь. Про це свідчать історичні документи (князь наказував висланням, постригом, палив міста, карав смертю, тощо), тим більше що владою зловживали призначені ним же особи з його ж оточення. Такі зловживання не мали масового характеру, як і адміністративний штат не мав великої кількості чиновників. Звісно, з плином часу та укріпленням руської державності, самого державного апарату і з'явилася необхідність у кримінально-правовій передбачуваності й караності посадової (службової) злочинності.

Про розвиток кримінально-правових норм Великого князівства Литовського, у складі якого свого часу перебувала більша частина українських і білоруських земель, дають уявлення три редакції Литовських статутів, укладення яких в XVI ст. вважають найбільшим здобутком у процесі систематизації права українського середньовіччя. Дослідники (В. Пічета, Й. Юхо) зазначають, що під час підготовки, наприклад, «Старого статуту» 1529 р. (його вважають першим у Європі систематизованим зводом законів різних галузей права) було вперше вирішено ряд винятково складних теоретичних і практичних питань, серед яких розмежування норм права за окремими галузями, розташування їх у визначеній системі, введення багатьох нових положень, що раніше були не відомі праву Великого князівства Литовського.

Т.Я. Терлюк у своєму навчальному посібнику наводить такі групи злочинів за Литовськими статутами:

- 1) проти держави;
- 2) проти порядку управління й правосуддя;
- 3) військові;
- 4) проти релігії й церкви;
- 5) проти моралі;
- 6) проти життя, здоров'я й честі людей;
- 7) майнові;
- 8) злочини слуг і феодално-залежних людей проти феодалів [4, с. 11–12].

У Литовських статутах вже існувало чітке розділення злочинів на такі, що вчинені у сфері публічних і приватних інтересів. Звісно, статутами були передбачені злочини у сфері службової діяльності – як приватної, так і публічної. Більшість дослідників не виділяє під час аналізу кримінально-правових норм Литовських статутів в окрему групу злочини у сфері службової діяльності, а узагальнює їх в розділах, присвячених військовим злочинам, проти порядку

управління, держави, що, на нашу думку, є упущенням.

Так, у Литовських статутах було передбачено такі службові злочини: відмова судді в судочинстві; прийняття суддею незаконного рішення; відмова задовольнити вимоги сторін, що змагаються в суді; порушення правил про судові мита; порушення правил підсудності; недобросовісне виконання возним (судовим приставом, судовим виконавцем) рішень суду; винесення неправосудного рішення членами земського та гродського судів. Злочином було невиконання урядником покладених на нього обов'язків; самовільне стягнення урядниками та митниками мит або їх збільшення [5, с. 142–147]; халатне ставлення до утримування у в'язниці злочинця чи боржника; потурання в'язням із боку наглядачів; втеча засудженого; порушення державної монополії на виготовлення та продаж пива у корчмах та інших не дозволених господарськими листами місцях; зловживання повноваженнями прокуратором (прокуратор – адвокат, захисник, представник); підробка документів прокуратором; відповідальність прокуратора (адвоката, захисника) за виступ у суді на підставі сфальсифікованого доручення; відповідальність прокуратора за відмову в безоплатній допомозі.

Крім того, до службових злочинів належали й військові, а саме: неявка на місце шиккування війська, самовільне залишення військового табору, халатність у несенні караульної служби, пограбування шляхетських маєтків під час виконання військового обов'язку, потурання гетьмана або хорунжого ухиленню від військової служби, здача замку, злочини військових проти населення під час бойових дій (у тому числі іноземних найманців) [7].

Однак із непинним розвитком Литовсько-Руської держави розвивалась її правова думка: був створений інститут професійних суддів і судових розпорядників, виконавців (возних), законодавчо був відокремлений спеціальний суб'єкт посадових злочинів проти авторитету судової влади – працівник суду (суддя, возний, особа, яка заміщує суддю).

Таким чином, з розвитком громадянського суспільства і, як наслідок цього, введенням інституту прокураторів (професійних захисників, адвокатів, представників особи у суді) у Литовських статутах відокремлюються норми, що регламентують кримінальну відповідальність спеціального суб'єкта посадового злочину – прокуратора.

Необхідність дотримання суворої дисципліни у місцях позбавлення волі встановлює кримінальну відповідальність за посадові злочини працівників системи виконання покарань у Литовсько-Руській державі.

У зв'язку зі зміцненням державного апарату Литовсько-Руської держави, високою потребою в наповненні казни за допомогою ефективної митної політики встановлюється кримінальна відповідальність урядників (державних службовців, осіб, які збирали мито) за скоєння злочинів проти авторитету державної влади та у сфері митних платежів.

Крім того, статутами встановлюється відповідальність за порушення державної монополії на продаж та виготовлення алкогольних напоїв. Отже, законодавець вперше в історії Литовсько-Руської держави застосує щодо посадових осіб приватного права кримінально-правову норму для регулювання ринку товарів і послуг.

Безумовно, найчисельнішою та найважливішою для держави, яка постійно вела війни проти зовнішніх (наприклад Московське царство) і внутрішніх ворогів (повстання, бунти, релігійні суперечки), була група злочинів проти порядку проходження військової служби. Тому вказану групу посадових злочинів і виділено в окремий розділ у всіх трьох Литовських статутах.

Загалом Литовські статuti були важливим кроком на шляху розвитку правової думки та правової культури українського народу, що дало йому змогу зберегти свою національну самобутність на єдиній правовій основі [8, книга 2] і пройти шлях від Руїни до незалежності.

Поряд із Литовськими Статутами цікавою середньовічною пам'яткою права є Магдебурзьке право, а саме «Саксонське дзеркало».

Вказаний правовий акт також містить норми про відповідальність службових осіб, зокрема суддів, за постановлення неправосудного рішення; судових виконавців за невиконання судових наказів; монетних майстрів під час виконання обов'язків із чеканки монет. На відміну від Литовських статутів, Магдебурзьке право було більш містифіковане та менш деталізоване. Основний акцент робиться на злочинах проти майна та особи, порядку управління. Крім того, недостатньо уваги приділено військовим злочинам. Наприклад, за ухилення князів від військової повинності передбачений лише штраф, на відміну від суворих покарань за Литовськими статутами.

Цікавим є те, що Магдебурзьке право встановлює кримінальну відповідальність юридичної особи того часу – замку як території, відповідальної за дії своїх жителів. У разі обвинувачення з боку пограбованих чи іншим чином скривджених осіб в бік визначеного замку й при цьому в разі відсутності ідентифікації винного відповідальність під час поєдинку ніс господар замку; у разі виявлення винного відбувся суд. Звісно, замок не можна повною мірою називати юридичною особою, але вказані норми є одними з перших в історії європейської правової думки, які встановлюють відповідальність не фізичної особи, а спільноти за територіальною ознакою.

Загалом Магдебурзьке право досить мало уваги приділяло злочинам у сфері службової діяльності, але досить жорстко регулювало побут міщан, що надало поштовх для індустріального розвитку середньовічних міст.

Наступним етапом розвитку українського права стало створення на території Речі Посполитої самостійного військового утворення у вигляді козацтва, яке спочатку підпорядковувалось польському королю, а після збройного повстання Богдана Зіновія Хмельницького отримало в 1654 році територіальну

автономію у складі Московського царства та було знищено у 1776 році імператрицею Катериною II.

Територіально границі вольностей запорізьких і так звані Січі розташовувалися на території сучасних Дніпропетровської, Запорізької, Харківської і Херсонської областей [9, с. 1–42].

Більшість вчених вважають, що право Січі мало звичаєвий характер, здебільшого саме в усних переказах [10, с. 1–28]. До наших часів дійшла інформація про устрій правової системи й адміністративного апарату Січі. Збереглися й деякі архіви, зокрема ті, що відшукав А.О. Скальовський. На жаль, під час розпаду політики русифікації більшість документів, пов'язаних із діяльністю адміністративних органів Січі, було знищено. А.О. Скальовському вдалося випадково відновити деякі уривки архівних матеріалів [11, с. 1–57].

На думку Г. Міллера, яку підтримав Д. Яворницький, «писаних законів від них годі було сподіватися передусім тому, що громада козаків мала позаду надто коротке минуле, щоб виробити ті чи інші закони, систематизувати їх і викласти на папері; а також тому, що все історичне життя запорізьких козаків було сповнене майже безнастанними війнами, які не дозволяли їм надто зупинятися на влаштуванні внутрішнього ладу свого життя; нарешті, запорізькі козаки взагалі уникали писаних законів, побоюючись, щоб вони не змінили їхніх свобод» [12, с. 182–190].

У зв'язку із цим кримінально-правова караність злочинів у сфері службової діяльності зводилася у Січі до військових злочинів (зрада, гайдамацтво) і злочинів у сфері управління (непокоря козацькій старшині, бунт). Звісно, найбільшими групами злочинів були злочини проти власності та проти життя й здоров'я особи. Система покарань за скоєння злочинів була дуже суворою та ґрунтувалася здебільшого на думці громади – така собі військова демократія.

Загалом територіально-етнічне утворення Січ унаслідок своєї незрілості та виключної мілітаризованості так і не розвинулося в повноцінне державне утворення, не мало відповідних часу цивільно-правових та господарсько-правових відносин, державного апарату і, як наслідок, майже не передбачало кримінально-правового регулювання відносин у сфері службової діяльності.

Одночасно із січовим звичаєвим правом на українських землях, що перебували під владою Росії починаючи з 1654 року, розвивалося писане право та продовжували діяти Литовські статuti, Магдебурзьке право.

Крім того, навіть після обрання Івана Мазепи гетьманом європейського вектора розвитку України російські самодержці не ризикували запровадити одразу на підвладних їм українських землях законодавство Російської Імперії, а ввели в дію у 1743 році «Права, по которым судится малороссийский народ», які, по суті, склалися з Литовських статутів і Магдебурзького права. Такий історичний розвиток української правової думки демонструє справжні європейські цивілізаційні корені українців та їхньої історико-правової спадщини.

Таким чином, різниця між законодавством Росії та України була дуже великою, а документи Верховної Таємної Ради Російської імперії свідчать про те, що політична та юридична спільноти Росії зовсім не орієнтувались, із чого складається українське законодавство, називаючи, наприклад, єдиною складовою частиною українського законодавства Магдебурзьке право та Саксонські статuti, неправильно називаючи основний закон тодішньої України – Литовські статuti. Навіть мова законодавства України (Малоросії) була іншою. Власне, тому в період з 1728 по 1743 р. і виник перекладений на староруську мову законодавчий акт «Права, по которым судится малороссийский народ». На момент ухвалення цього акта законодавство України було прогресивним і європейським, а іншої частини Росії – занедбаним, відсталим і пронизаним корупцією [13, с. 1–22]. З моменту ухвалення вказаного законодавчого акту, особливо з моменту перекладу українського законодавства російською мовою, починається період тотальної русифікації та відходу України з європейської законодавчої сім'ї, який тривав 175 років аж до 1918 року.

Першим повноцінним кодифікованим збірником кримінально-правових норм став Звід законів Російської імперії, що діяв на всій території Російської імперії з 1832 по 1918 р. (у частині кримінальних норм – з 1846 року) і передбачав для злочинів у сфері службової діяльності цілий розділ № 5 «Про злочини та проступки по службі державній та суспільній» у томі № 15 «Уложення про покарання кримінальні та виправні» (далі – Уложення), що в останній редакції мав 177 статей з 329 по 505.

Цей збірник кримінально-правових норм був дуже прогресивним для тодішньої Росії та являв собою прекрасний приклад регулятивної та імперативної норми щодо злочинів і проступків у сфері службової діяльності. Дуже цікавою, навіть для сучасного законодавця, є те, що в Уложенні були як норми про кримінальну відповідальність, так і норми про дисциплінарну відповідальність за один і той же вид делікту. На нашу думку, така структура кримінального закону дає змогу жорстко, в імперативному порядку регулювати виконавчу дисципліну в державному апараті та одночасно знищувати корупцію, а саме тому має право на повноцінне існування і в сучасному законодавстві.

Зазначене Уложення встановлює сувору дисциплінарну відповідальність працівників правоохоронних, судових і державних органів за неналежне відправлення наданих їм повноважень і кримінальну відповідальність за невиконання ними – умисне, не умисне чи необережне – своїх владних повноважень.

Отже, розглянемо види службових злочинів, наведених у цьому кодифікованому законодавчому акті.

Глава перша присвячена злочинам і проступкам «про невиконання указів, законних по службі вимог і приписів», що в сучасному кримінальному законі фактично не виділено ні в спеціальний розділ КК України, ні в спеціальну норму відповідальності.

Главу другу присвячено перевищенню влади та протизаконній бездіяльності (як умисній так і необережній). Указаною главою передбачалась кримінальна відповідальність за незаконне втручання службової особи в діяльність іншої службової особи, катування, незаконний обшук, виїмку, затримання, арешт, втручання у приватне спілкування.

Таким чином, якщо перша та друга глави були присвячені переважно злочинам у сфері публічного права, то третя – «протизаконним проступкам посадових осіб (як публічного так і приватного права) під час зберігання чи управління ввіреним їм за службою майном». Загалом норми вказаної глави встановлюють відповідальність за порушення у сфері господарських відносин, банківській сфері та проти державної казни.

Глава четверта, яка, до речі, передбачає більше випадків службового підроблення, ніж сучасна норма КК України, встановлює відповідальність за «підроблення по службі».

Відповідальність за службове підроблення встановлювалась, виходячи з об'єкта злочину: офіційний документ, виданий Сенатом, царем, Урядом, тощо; виходячи із суб'єкта злочину: поліцейського, звичайного службовця тощо. Дуже влучно в Уложенні передбачено відповідальність за усі можливі види лжесвідчень та лжеприсяги, привід до суду свідків, що дають неправдиві показання. Крім того, на думку автора, дуже правильно й актуально Уложенням передбачено відповідальність за надання копії неіснуючих документів або ж невірної копії дійсного акту, підцистку, виправлення, втрату, знищення документів, чого, на жаль, в допомогу злочинцям не передбачено чинним кримінальним законодавством України.

Крім того, велику увагу Уложення приділяє у Главі п'ятій «неправосуддю». Встановлено відповідальність за постановлення суддею завідомо неправосудних судових рішень (як в цивільних справах так і у кримінальних), за недбалість, допущену суддею при постановленні рішення, за прийняття будь-яким чиновником неправосудного рішення в розгляді будь-якої ввіреної йому справи та за недбалість у розгляді такої справи. Главою передбачено відповідальність за умисне неправильне виконання судових рішень і здійснення неналежного прокурорського нагляду за постановленням і виконанням судових рішень. До того ж цією главою встановлено жорстку відповідальність за умисні дії чи недбалість працівників суду (секретарів, інших службових осіб суду).

Таких конкретизованих спеціальних норм, на жаль, не має вітчизняне законодавство, незважаючи на тотальні зловживання з боку рядових працівників суду (наприклад, видача неіснуючих судових рішень злочинцям, використання печатки суду для завірення копії з неіснуючого документа тощо).

Глава шоста встановлювала відповідальність за «мздоїмство та ліхоїмство», тобто хабарництво, одержання чи передачу неправомірної вигоди у будь-якій формі. Відповідальність встановлювалась як щодо хабарника, так і щодо хабародавця. Крім

того, законодавець дуже добре прописав об'єктивну сторону одержання неправомірної вигоди, передбачивши вимагання, приховування злочину за законною угодою чи дією (виграш, позика, тощо). Також законом було передбачено відповідальність хабарника навіть у разі одержання такої неправомірної вигоди його родичами чи посередником. Найголовніше – у Російській імперії до хабародавців застосовувалось суворе покарання.

Наступна, сьома глава встановлювала відповідальність за порушення «встановлених під час заняття посади та її залишення правил». Глава восьма встановлювала відповідальність за «порушення порядку при призначенні осіб на службу та під час їх звільнення». Глава дев'ята регулює відповідальність у взаємовідносинах підлеглого та керівника та за слабкий нагляд за підлеглими. Глава десята встановлює відповідальність за недбале або повільне виконання службових обов'язків. В основному норми вказаних глав встановлюють дисциплінарну відповідальність або є відсильними в разі відповідальності за злочин.

Одинадцятьою главою встановлено відповідальність за «злочини та проступки чиновників по деяких особливих родах служби», а саме відповідальність слідчих працівників; працівників суду; працівників органів земельних ресурсів; працівників поліції; чиновників кріпосних справ (привірювались до нотаріусів) та нотаріусів; казначей і чиновників, яким ввірено грошові суми; маклерів; чиновників під час укладання підрядів, поставок, приймання поставлених у казну речей і публічних продажів.

Крім п'ятого розділу Уложення, кримінальну відповідальність посадових осіб приватного і публічного права регулюють і багато інших розділів та інші норми Зводу законів Російської Імперії [14, т. 15].

Наступним кодифікованим кримінальним законом було Кримінальне уложення 22.03.1903 р. Воно є досконалішим продовженням попереднього Уложення, але так і не вступило повністю в дію. Кримінальне Уложення 1903 року останньою, 37-ю главою передбачало відповідальність за злочини у сфері службової діяльності [15, с. 636–687]. По суті, норми стали більш досконалими, диспозиції статей – більш конкретними, у додатках до Уложення було визначено низку нових термінів. Уложення 1903 року мало загальну та особливу частини й було прообразом сучасного кримінального кодексу, яким ми користуємося, «витвором правового мистецтва». Це свідчить про високий рівень правової культури в Російській імперії, але у зв'язку з подіями 1918 року вказане Уложення так і не вступило в дію, а лише слугувало прикладом для наступних поколінь радянських науковців і юристів-практиків у сфері побудови норм кримінального закону.

Загалом така досконала на той час передбачуваність кримінальної відповідальності за скоєння службових злочинів, як у сфері приватного, так і у сфері публічного права свідчить про високий рівень розвитку світського суспільства Російської Імперії (духовенства, дворянства, купців, власників заводів і

фабрик, землевласників) і про великий промисловий розвиток країни. Безумовно, навіть враховуючи такі покарання, як смерть і заслання, норми обох Уложень можна вважати дуже професійними, досконалими для того часу й навіть ліберальними, адже вони були покликані захистити господарські відносини, державний апарат та приватну власність. На жаль, величезна соціальна нерівність в Російській імперії спричинила революцію та, як наслідок, знищення майже усіх ліберальних надбань у сфері кримінального права.

Ми не будемо аналізувати в цій роботі законодавчі акти, такі як Терезіана, кримінальний кодекс Австрії 1852 року, кримінальні закони УНР, Директорії, гетьманату та інших революційних територіальних утворень української держави, кодекс Німецької імперії 1871 року, кримінальний кодекс Республіки Польща 1932 року (діяв до розділу Польщі 1938 року), які хоч і вплинули на деякі території сучасної України, але не мали істотного значення для розвитку вітчизняного права та вивчення службової злочинності. Низка українських науковців вже приділила достатню увагу вказаним питанням історії права.

Таким чином, найбільший практичний інтерес для нас становить радянська сторінка в історії службової злочинності, адже під тиском тоталітарного режиму кримінальний закон як спрощувався, так

і змінювався за допомогою потужної теоретичної школи в кращу сторону. Тим більше, що з 1938 року Україна об'єдналась територіально і впродовж останніх 78 років використовує уніфіковане законодавство на всій своїй території. Радянські правові пам'ятки нами буде проаналізовано у наступній статті.

З плином часу та послідовним розвитком промисловості, аграрного сектору економіки, правоохоронної, судової системи, торгівлі, на українських землях законодавець – чи то західний, чи то російський – все більше приділяв уваги злочинам у сфері службової діяльності, все більше розширював коло спеціальних суб'єктів вказаних злочинів, вивів на високий рівень кримінально-правову регуляцію відносин у сфері служби як в державному, так і в приватному секторах.

Історичний генезис показав: чим більш розвинуте суспільство, чим більш воно наближене до правової держави, тим досконаліші в кримінальному законі такого суспільства норми про кримінальну відповідальність за злочини у сфері службової діяльності. Це саме тому, що суспільство не стоїть на місці, а створює нові професії, напрями в торгівлі, виробництві, науці тощо; і навпаки: чим більше в суспільстві мілітаризації, революційних подій, роздробленості, тим слабші та більш спрощені кримінально-правові норми.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Юшков С.В. Русская Правда: происхождение, источники, ее значение / С.В. Юшков ; под ред. лауреата Гос. премии РФ, заслуж. Проф. МГУ О.И. Чистякова. – М. : Зерцало-М, 2002. – С. 191.
2. Музиченко П.П. Історія держави і права України : [навч. посібник] / П.П. Музиченко. – Вид. 6-е. – К. : Знання, 2008 – С. 50.
3. Нерсесян А.С. Розвиток нормативного регулювання протидії службовій злочинності в Україні / А.С. Нерсесян // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 1. – С. 254–257.
4. Терлюк І.Я. Огляд історії кримінального права України : [навч. посібник] / І.Я. Терлюк. – Львів : Ліга-Прес, 2007. – С. 92.
5. Сіманчук М.В. Види злочинів в українському і російському кримінальному праві (середина XVII – кінець XVIII ст.) / М.В. Сіманчук // Українсько-грецький міжнародний науковий юридичний журнал «Порівняльно-правові дослідження». – 2009. – № 1. – С. 142–147.
6. Перепелиця Г.В. Службові правопорушення та їх суб'єкти за Руською Правдою / Г.В. Перепелиця // Теоретичні та прикладні проблеми сучасного кримінального права : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Луганськ, 19-20.04.2012). – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2012. – С. 404–408.
7. Статут Великого Князівства Литовського 1529 року / за редакцією С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – О. : Юридична література, 2002; Статут Великого Князівства Литовського 1566 року / за редакцією С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – О. : Юридична література, 2003; Статут Великого Князівства Литовського 1588 року у 2-х книгах / за редакцією С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – О. : Юридична література, 2004.
8. Статут Великого Князівства Литовського 1588 року у 2-х книгах (книга 2) / за редакцією С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – О. : Юридична література, 2004.
9. Яворницький Д.И. История запорожских казаков / Д.И. Яворницький. – СПб. : Типография П.Н. Скороходова, 1892 г. / за редакцією С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – О. : Юридична література, С. 533.
10. Усна оповідь колишнього запорожця, жителя Катеринославської губернії та повіту, села Михайлівки, Микити Леонтиновича Коржа // Журнал Минист. Народн. Просвещения. – 1838. – № 6; 1839. – № 2.
11. Скальковский А.А. История Новой-Сечи, или Последнего Коша Запорожского / А.А. Скальковский. – О. : Городская типография, 1846. – 1060 с.
12. Ніколасенко Т.Б. Особливості кримінальної відповідальності козаків і військової старшини за звичаєвим правом Запорозької Січі середини XVI ст. – середини XVII ст. / Т.Б. Ніколасенко // Право і суспільство. – 2015. – № 5-2, частина 2.
13. Кістяківський О.Ф. «Права, по которым судится малороссийский народ». Издание из трех книг / О.Ф. Кістяківський / под ред. и с прилож. исследования о сем своде и о законах, действовавших в Малороссии, профессора А.Ф. Кістяковского. – К. : Университетская типография (И.И. Завадского). – 1879. – Книга 1. – 1057 с.
14. Свод законов Российской Империи, в 16 томах, со всеми соотносящимися к ним продолжениями в одной книге / под редакцией Ф. Волкова и Ю.Д. Филипова, третье пересмотренное и дополненное издание. – СПб. : Издание товарищества «Общественная польза», 1900. – Том 15. – 198 с.
15. Уголовное уложение 22 марта 1903 года, с мотивами, извлеченными из объяснительной записки редакционной комиссии, представления Министерства юстиции в Государственном Совете и журналов – особого совещания, особого присутствия департаментов и собрания Государственного Совета. – Издание Н.С. Таганцева. – СПб., 1904. – 1122 с.